

Etikk uten Gud?

(Kilde: [Axel Naud/Flickr](#))

FORSKNING: Hvis det ikke finnes noen Gud, kan det da finnes en objektiv moralsk standard – en standard som avgjør hva vi bør gjøre og hvordan vi bør leve?

Av Martin Jakobsen, førsteamanuensis ved Ansgar høyskole

For ett par år siden diskuterte teologer og filosofer – i både VG, Dagbladet, Vårt Land, Aftenposten og Morgenbladet – om etikken er avhengig av Gud. En slik diskusjon handler selvsagt ikke om ateister handler mindre moralsk enn dem som tror på Gud. Den handler heller ikke om hvorvidt ateister mangler grunner til å

handle moralsk, eller har mindre motivasjon til å handle moralsk (ingen helvetespisk og ingen himmelsk gulrot). Diskusjonen handler om hvorvidt *moralsk realisme* forutsetter at det finnes en Gud.

En *moralsk realist* mener at det finnes moralske sannheter, og at det ikke er opp til oss å skape disse sannhetene. Blant fagfilosofer er dette et vanlig standpunkt. For å få en klarere ide om hva moralsk realisme er, kan det sammenlignes med et lands lovverk. Vi er alle enige i at det finnes sannheter om hvordan det er lov å oppføre seg i Norge, og hvordan det ikke er lov å oppføre seg. På samme måte mener en moralsk realist at det finnes sannheter om hva som er moralsk og hva som er umoralsk.

Men

Norges lover er det jo vi som har laget, og disse lovene er stadig under endring. De moralske sannhetene, derimot, er det ikke vi som har laget, og vi er heller ikke fri til å endre dem. De finnes på et vis uavhengig av oss, og våre tanker og meninger om moral kan være i mer eller mindre overensstemmelse med disse moralske sannhetene – litt på samme måte som at våre tanker om matematikk kan stemme mer eller mindre overens med matematiske sannheter.

I min avhandling – som nylig har blitt til boken *Moral Realism and the Existence of God: Improving Parfit's Metaethics* – diskuterer jeg det jeg mener er den beste formuleringen av moralsk realisme som ikke forutsetter noen Gud, nemlig Derek Parfit sin teori om etikk. I trebindsverket *On What Matters* forsvarer Parfit at det finnes etiske sannheter – sannheter som eksisterer objektivt og uavhengig av oss, sammenlignbart med matematiske sannheter – og at eksistensen av disse ikke er avhengig av noen guddom.

Det

jeg forsøker å gjøre i mitt arbeid, er å vise at Parfits teori har noen problemer ved seg (mer om det om litt). Videre vil jeg vise at kristen gudstro inneholder en rekke nyttige ressurser som kan brukes for å løse disse problemene. Det jeg argumenterer for, er at å trekke Gud inn i Parfits teori kan løse problemene, og slik forbedre Parfits teori om etikk.

Hvis

argumentet mitt holder og Parfits teori om etikk kan forbedres ved hjelp av teologi, mener jeg å ha vist to ting. For det første har jeg vist hvordan teologi kan være en nyttig og konstruktiv samtalepartner i moderne filosofi og kan bidra til å løse filosofiske og etiske grunnproblemer. For det andre har jeg vist hvordan etikken kan gi en grunn til å tenke at Gud finnes: Hvis en moralsk realisme forklares bedre med Gud enn uten Gud, så taler en slik teori om etikk for at det finnes en Gud.

Problemer hos Parfit

Så, hva slags problemer finnes hos Parfit? Ett av problemene jeg diskuterer har Parfit arvet fra sine to store inspirasjonskilder, Immanuel Kant og Henry Sidgwick. Sidgwick kaller problemet *the profoundest problem of ethics*: Det er viktig å være lykkelig, og det er viktig å være moralsk, men hvordan skal man holde fast på moralens særskilte viktighet uten samtidig å undergrave betydningen av lykke? Hvis man sier at moralske hensyn alltid overkjører hensynet til lykke, så undergraver man betydningen av lykke. Hvis man sier at moralske hensyn ikke har noen slik forkjørsrett, så undergraver man moralens viktighet. Sidgwick finner ingen god løsning, men skisserer kort ulike forslag til hvordan Gud kunne ha løst problemet. Kant løser problemet ved å vise til Guds dom over umoralske mennesker. En dom som sikrer at det alltid vil lønne seg å være moralsk. Jeg foreslår en løsning som *ikke* tar utgangspunkt i dom, straff og belønning (det høres mer ut som karma enn kristen teologi – i kristen teologi er ikke etterlivet en belønning for god moralsk innsats), men som tar utgangspunkt i hvordan moral henger sammen med menneskets relasjon til Gud – en relasjon det alltid vil være et gode å styrke.

Et

annet problem jeg diskuterer er hvorvidt Parfit kan forklare moralsk kunnskap, altså forklare hvorfor det er en korrelasjon mellom moralske fakta og våre moralske oppfatninger. Parfit vil forklare denne korrelasjonen ved å vise til evolusjon, men det er en risikabel forklaring. Om evolusjon har påvirket våre moralske oppfatninger (noe som trolig er tilfelle), står man overfor et vanskelig veivalg. Enten er evolusjonær påvirkning knyttet til moralske sannheter, slik at evolusjon påvirker våre tanker om moral i riktig retning, eller så er evolusjonær påvirkning ikke knyttet til moralske sannheter. Det første alternativet er svært lite plausibel, det andre alternativet kan ikke forklare korrelasjonen

mellom moralske oppfatninger og moralske sannheter (men vil heller ikke fullstendig undergrave korrelasjonen). Jeg argumenterer for at menneskets evne til moralsk kunnskap forklares bedre i et kristent rammeverk – hvor man kan snakke om Gud som har skapt mennesker på en viss måte, og med intensjon om at de skal kunne leve gode liv – enn i Parfitts ikke-teistiske rammeverk.

Et

siste problem, som jeg skal bruke litt mer plass på her, handler om hvordan det kan finnes moralske sannheter.

Moralske sannheter hos Parfit

Vanligvis vil sannhetspåstander komme med noen ontologiske forpliktelser. Når vi sier noe om hva som er *sant*, så sier vi også noe om hva som *finnes*. Hvis jeg sier «det er et tre der borte», så er det sant bare hvis det faktisk finnes et tre der borte. Jeg forplikter meg altså til en ontologi som inneholder trær. Parfit mener det finnes moralske sannheter (eller *normative reasons*, som er den termen Parfit bruker oftest). Hva slags ontologiske forpliktelser fører det med seg?

Parfit skriver at spørsmålet ikke er *om* det finnes moralske sannheter – det mener han det gjør – men *hvordan* de finnes. Kan moralske sannheter reduseres til naturlige sannheter? Nei, argumenterer Parfit. På dette området er han ingen naturalist. Er moralske sannheter kanskje en type ikke-naturalistisk sannhet, som eksisterer i en ikke-naturalistisk (platonsk) del av virkeligheten? Nei, sier Parfit, som ikke er villig til å forplikte seg på en slags platonsk ontologi. Parfit kan heller ikke si at disse sannhetene kommer fra menneskelige konvensjoner eller enighet, det vil nemlig bryte med hans moralske realisme.

For å svare på spørsmålet om hvordan

moralske fakta finnes, skiller Parfit mellom to typer bruk av ordet *eksisterer* – en vid bruk og en smal bruk. Alle ting man kan ha sanne oppfatninger om eksisterer i vid forstand. Men ting kan også eksistere på ulike måter i smal forstand. Trær og tall eksisterer begge i samme vide forstand (vi kan jo ha sanne oppfatninger om dem). Men trær og tall eksisterer ikke i samme smale forstand. Trær eksisterer (i smal forstand) som konkrete fysiske ting; det gjør ikke abstrakte objekter slik som tall.

Når det kommer til moralske sannheter hevder Parfit at disse eksisterer i vid forstand (vi kan ha sanne oppfatninger om dem), og at de eksisterer i smal *ikke-ontologisk forstand*. De eksisterer altså i en helt annen (smal) forstand enn hva trær gjør. Trær eksisterer som en del av virkeligheten, men det gjør ikke moralske sannheter. De er ikke en del av virkelighetens inventar. De eksisterer i en smal forstand som, ifølge Parfit, ikke har noen ontologiske implikasjoner overhodet. Han kaller posisjonen sin *non-metaphysical non-naturalism*, blant annet for å skille den fra mer platonske teorier som sier at moralske fakta har ontologiske implikasjoner.

Jeg argumenterer for at det er noen problemer med Parfits forståelse av hvordan moralske sannheter eksisterer. Man kan stille spørsmålstegn ved hvorvidt det er filosofisk holdbart at ting kan eksistere i en ikke-ontologisk forstand (jeg har mine tvil), men i hovedsak går min innvending ut på at denne formen for eksistens – å si at moralske fakta eksisterer i en ikke-ontologisk forstand – ikke lar disse moralske faktaene gjøre alt det filosofiske arbeidet som Parfit trenger fra dem.

La meg gi ett par eksempler. Parfit er opptatt av at det må være noe som gjør at noen av våre tanker om moral er sanne, og noen usanne. Hans hovedinnvending mot såkalte *kvasi-realister*, som sier at moralske sannheter ikke egentlig finnes (vi kan oppføre oss som om de finnes, diskutere etikk som om de finnes, men de finnes egentlig ikke), er at en slik posisjonen ikke kan forklare hva som gjør noen av våre tanker om moral sanne. Parfit møter samme problem når han sier at moral ikke finnes i noen ontologisk forstand.

Parfit er også opptatt av hvordan moral

skiller seg fra forhold som etikette eller matematikk. Det er viktig å følge normer, viktig å regne riktig, men det er enda viktigere å leve moralsk rett. Moral har et annet motiverende grep på oss enn normer og matematikk, og moralske forhold har en helt annen viktighet; de har en helt annen normativ tyngde. Men, siden moralske fakta eksisterer på en ikke-ontologiske måte – samme ikke-ontologiske måte som etikette, matematikkens regler og tall – så er det ingenting ved moralens natur, ingenting ved de moralske fakta som sådan, som kan forklare hvorfor moral stikker seg ut som noe spesielt.

Her, i Parfitts beskrivelse av hvordan moralske fakta eksisterer, kan vi se et eksempel på en avveining mellom ontologisk forpliktelse og filosofisk nytte. Om moralske fakta ikke har noen ontologisk vekt, så kan de heller ikke bidra med noe filosofisk nytte. Vi kan se samme avveining i Adrian Moore, filosof ved Oxford og redaktør av tidsskriftet *Mind*, sin ikke-metafysiske teisme. Moore tenker at Gud finnes, uten at det har noen ontologiske implikasjoner – altså på samme måte som Parfit tenker at moral finnes. Og siden Guds eksistens ikke har noen ontologiske implikasjoner, tenker Moore videre at Gud ikke kan gjøre noe særlig filosofisk arbeid og ikke har noe særlig forklaringskraft – hvis noe i det hele tatt.

Parfit står altså i en spenning. På den ene siden ønsker han å unngå store metafysiske forpliktelser. På den andre vil han at hans teori skal gjøre mye filosofisk arbeid og forklare en hel del forhold ved moralen. En slik spenning er svært vanskelig å løse, og jeg tror ikke Parfitts teori kan gjøre all den jobben Parfit ønsker uten noen store metafysiske forpliktelser.

Jeg argumenterer for at Parfitts problemer kan løses hvis teorien hans formuleres innenfor et kristent rammeverk. Det vil riktignok innebære ganske store metafysiske forpliktelser, men det vil også bringe med seg en hel masse forklaringskraft: Man kan forklare hvordan moralske fakta finnes, forklare hvorfor moralske fakta finnes, forklare hvorfor moral har en spesiell normativ tyngde og forklare moralsk kunnskap.

Gud som moralens grunnlag

Jeg foreslår følgende forklaring på

moralen: Moral kommer fra menneskets relasjon til Gud. En slik begrunnelse av moralen kan forklare hvorfor moral har en så spesiell normativ tyngde. En beskrivelse av Gud, i et filosofisk gudsbegrep eller i et mer spesifikt kristent, vil typisk inkludere at Gud er god. Ikke bare er Gud god, Gud er det høyeste gode. Det finnes ikke noe som har større verdi, som er mer godt, enn Gud. Menneskets relasjon til Gud er altså en relasjon til det høyeste gode. Dermed kan vi forstå hvorfor moral har en slik spesiell normativ vekt, nemlig fordi moral er knyttet til noe som har en helt spesiell verdi – menneskets relasjon til det høyeste gode.

Å forankre moralen i Gud vil også kunne

løse andre problemer. Det kan forklare og utdype ting som Parfit er litt opptatt av, slik som moralsk motivasjon og moralsk ansvarlighet. Det kan også forklare ting som Parfit er meget opptatt av, eksempelvis hva som gjør moralske oppfatninger sanne. Siden Gud er noe konkret, noe som har ontologiske implikasjoner, så har man her *noe* som gjør moralske oppfatninger sanne. Noen teister vil peke på Guds vilje, eller Guds bud, som det som gjør moralske oppfatninger sanne. Jeg vil heller peke på Gud selv, Guds vesen.

Det høres kanskje litt merkelig ut at moralske

fakta simpelthen bare finnes – at det finnes noen sannheter, helt uavhengig av oss og våre meninger, som dikterer hvordan vi burde leve livene våre. Filosofen John Mackie er kjent for å protestere på at slike merkelige ting kan finnes. I volum 1 av *On What Matters* beskriver Parfit en episode fra barndommen. Han ble fortalt at det var noe han ikke fikk gjøre. Han spurte «hvorfor ikke?», og fikk det frustrerende svaret at «slike ting skal man bare ikke gjøre». At slike moralske sannheter simpelthen finnes kan fremstå som ganske merkelig. Det vil si, ganske merkelig hvis det ikke finnes noen Gud. Hvis Gud finnes, da har moralen en dypere begrunnelse, og det vil ikke lenger være like merkelig at slike moralske fakta finnes. Det er kanskje til å med å *forvente* at det finnes moralske fakta, hvis det finnes en Gud som har skapt verden og har interesser i den.

Å imitere det gode

Jeg argumenterer

for en verditeori som gjør bruk av gudsbegrepet, og som ligger ganske nært en platonsk tanke om verdier. Jeg ser på Gud som det høyeste gode, og alt annet er godt i den grad det ligner på Gud. Dette er en verditeori som i stor grad er utviklet av Robert Adams i boken *Finite and Infinite Goods* (og som jeg mener kan formuleres enda bedre hvis man gjør bruk av deler av Parfits filosofi, men nok om det). Å være en god person, å være et moralsk menneske, vil da innebære å ligne på dette høyeste gode.

Å

hevde at et moralsk liv handler om å imitere det høyeste gode – imitere Gud – vil raskt reise et praktisk problem: Hvordan i alle dager gjør man det? Gud er jo Gud, og mennesker er mennesker, så hva vil det innebære for et menneske å imitere Gud? Svaret på det finner man i den kristne tanken om inkarnasjonen; Gud har blitt kjøtt (latin: carne). «What if God was one of us?» blir da ikke bare et hypotetisk spørsmål. Gud har blitt en av oss, nemlig mennesket Jesus Kristus. I Jesus Kristus ser vi et eksempel på hva det vil innebære for et menneske å ligne på Gud. Jesus er dermed en konkret rollemodell som viser hva det innebærer å ligne på det høyeste gode, hva det innebærer å ligne på Gud. Man kan si at *Imitatio Christi* muliggjør *Imitatio Dei*, fordi å imitere Jesus er det samme som å imitere Gud.

Denne tilnærmingen til etikk kan kalles en slags dydsetikk, altså en tanke om at moral handler om hva slags mennesker vi er, og at vi lærer å bli gode mennesker ved å se på gode forbilder. De fleste vil være enige i at Jesus er et godt eksempel på et moralsk godt liv. Jeg vil trekke det enda litt lenger: Han er det definerende eksempelet. Dette er altså en ganske konkret dydsetikk, i den forstand at «det gode forbildet» ikke er noen abstrakt størrelse men en helt konkret person.

Moral som et gudsargument

Det finnes mange forsøk på å formulere et argument fra moral til Guds eksistens. En typisk formulering starter med å si at det finnes en objektiv moral – objektiv i den forstand at det ikke er vi som er moralens forfattere. Videre sier man at Gud er den beste forklaringen på en objektiv moral, og derfor støtter objektiv moral teorien om at det finnes en Gud. En svakhet ved en slik formulering er at den forsøker å bevise for mye. Man tar seg fort munnen litt full når man hevder at Gud er *den beste* forklaringen. Det finnes jo svært mange forståelser av hva moral er, svært mange potensielle forklaringer, og dermed praktisk veldig vanskelig å vise at Gud utgjør den aller beste.

Mitt arbeid kan leses som en slags formulering av et gudsargument, men da et mer beskjedent ett. Jeg forsøker ikke å vise at Gud utgjør den aller beste forklaringen på moral. Men, jeg mener å ha vist hvordan Parfits moralteori kan forbedres ved hjelp av teologi. Så, hvis man legger Parfits beskrivelse av moralsk realisme til grunn, da forklares moral bedre når man inkluderer Gud i forklaringen enn når man ekskluderer Gud.

Jeg presenterer altså ikke et argument som sier at moral *som sådan* forklares best ved Gud, og dermed gir en grunn til å tro at Gud finnes. Jeg presenterer heller et argument som tar utgangspunkt i *en spesiell forståelse* av moral, nemlig den vi finnes hos Parfit – og sier at hvis vi slutter oss til denne forståelsen av moral, da gir Gud en bedre forklaring, og det gir grunn til å tro at Gud finnes.

Hvis man går inn for Parfits moralteori – eller svært lignende teorier, som vi kan finne hos slike som for eksempel Thomas Nagel, T. M. Scanlon, David Enoch, Erik Wielenberg – og ønsker seg den beste forklaringen på moral som er å finne, bør man altså for alvor vurdere gudshypotesen.

Noter

